

RZECZY I LUDZIE

HUMANISTYKA WOBEC MATERIALNOŚCI

RZECZY I LUDZIE

HUMANISTYKA WOBEC MATERIALNOŚCI

Redakcja

J. KOWALEWSKI, W. PIASEK, M. ŚLIWA

Autorzy

P. ABRISZEWSKA, K. ABRISZEWSKI, Ł. AFELTOWICZ, J. BARAŃSKI,
E. DOMAŃSKA, A. JARZEWICZ, E. KLEKOT, A. KLEŚTA-NAWROCKA,
A. F. KOLA, J. KOWALEWSKI, A. P. KOWALSKI, M. KRAJEWSKI,
A. KUCNER, B. OLSEN, J. J. PAWLIK, W. PIASEK, T. RAKOWSKI,
P. RODAK, F. SCHMIDT, R. SIEROCKI, S. SIKORA, M. SKOWROŃSKA,
M. ŚLIWA, M. ZAWODNA, B. ZIELEWSKA-RUDNICKA

COLLOQUIA
HUMANIORUM

Recenzent

PROF. DR HAB. WOJCIECH J. BURSZTA

Korekta

JOANNA PIASEK

Korekta techniczna

REDAKCJA

Projekt okładki i znaku graficznego Colloquia Humaniorum

PIOTR KORONA

Publikacja dofinansowana przez

WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY UWM W OLSZTYNIE

INSTYTUT FILOZOFII UWM W OLSZTYNIE

INSTYTUT HISTORII I ARCHIWISTYKI UMK W TORUNIU

INSTYTUT HISTORII I STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH UWM W OLSZTYNIE

© Copyright by the Authors

OLSZTYN 2008

ISBN 978-83-60636-02-2

Wydawca

INSTYTUT FILOZOFII UNIwersytetu WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO W OLSZTYNIE

Rozpowszechnianie

INSTYTUT FILOZOFII UNIwersytetu WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO W OLSZTYNIE

ul. K. Obiźca 1, 10-725 Olsztyn,

tel. +48 89 523-34-89, e-mail: sekretariat-if@uwm.edu.pl

FORUM HUMANISTYCZNE

www.forhum.uni.torun.pl

e-mail: forhum@uni.torun.pl

Przygotowanie komputerowe

„FIRET” IWONA I PAWEŁ BANASIAKOWIE

Druk i oprawa

ZAKŁAD POLIGRAFICZNY UNIwersytetu WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO W OLSZTYNIE

Spis treści

WPROWADZENIE	9
--------------	---

CZĘŚĆ PIERWSZA

ANDRZEJ P. KOWALSKI, <i>Kulturoznawcza genealogia kategorii materialności rzeczy</i>	15
--	----

EWA DOMAŃSKA, <i>Problem rzeczy we współczesnej archeologii</i>	27
---	----

JACEK KOWALEWSKI, WOJCIECH PIASEK, <i>W poszukiwaniu utraconej Rzeczywistości. Uwagi na marginesie projektu „zwrotu ku rzeczom” w historiografii i archeologii</i>	61
--	----

EWA DOMAŃSKA, BJØRNAR OLSEN, <i>Wszyscy jesteśmy konstruktywistami</i>	83
--	----

CZĘŚĆ DRUGA

KRZYSZTOF ABRISZEWSKI, <i>Rzeczy w kontekście Teorii Aktora-Sieci</i>	103
---	-----

MAREK KRAJEWSKI, <i>Ludzie i przedmioty – relacje i motywy przewodnie</i>	131
---	-----

ŁUKASZ AFELTOWICZ, <i>Rzeczy, za pomocą których myślimy. Rola narzędzi i artefaktów w praktyce badawczej</i>	153
--	-----

CZĘŚĆ TRZECIA

RADOSŁAW SIEROCKI, <i>Kultury rzeczy</i>	175
EWA KLEKOT, <i>Ontologia rzeczy–znaczenia</i>	185
FILIP SCHMIDT, MARTA SKOWROŃSKA, <i>Człowiek w sieci przedmiotów. Socjologiczna analiza roli i znaczenia przedmiotów w przestrzeni domowej</i>	197
TOMASZ RAKOWSKI, <i>Zbiory, zliczenia, przedmioty przejściowe. Żywiół materialności w poznaniu antropologicznym</i>	223
SŁAWOMIR SIKORA, <i>Kilka uwag o fetyszu i fotografii</i>	237
JANUSZ BARAŃSKI, <i>Dyskurs gęsty: w poszukiwaniu interpretatywnej teorii przedmiotu muzealnego</i>	261
ADAM F. KOLA, <i>Tyfus, wszy, klatki, karmiciele i II wojna światowa</i>	299
PAULINA ABRISZEWSKA, <i>Sznurowadła, zegarki, kamienie. Rzecz w literaturze</i>	319
PAWEŁ RODAK, <i>Rzeczy w kontekście pisania. O materialności dzienników osobistych</i>	335
JACEK J. PAWLIK, <i>Ruch i dźwięk jako sposób ożywiania rzeczy</i>	361
ALEKSANDRA KLEŚTA-NAWROCKA, <i>Rzecz i człowiek w XVIII-wiecznych testamentach i inwentarzach kobiecych</i>	375
MARTA ZAWODNA, „[...] pośrodku lasu była wielka, jasna polana”. Powojenna historia terenów byłego obozu zagłady w Bełżcu	391

CZĘŚĆ CZWARTA

ANDRZEJ KUCNER, <i>Rozumienie człowieka i jego wytworów w perspektywie hermeneutyki Wilhelma Diltheya</i>	417
AGNIESZKA JARZEWICZ, <i>Neopragmatyczne zmagania z relatywizmem pojęciowym a dedukcyjny status interpretacji humanistycznej</i>	439
MARTA ŚLIWA, <i>Piękno a rzecz</i>	455
BEATA ZIELEWSKA-RUDNICKA, <i>Inkontrologia Andrzeja Nowickiego</i>	463
NOTY O AUTORACH	473

Wprowadzenie

Materialność wpisana jest nieodmiennie w przestrzeń zainteresowań humanistyki, bowiem zdolność i konieczność napotykania czegoś w otoczeniu stanowi niemożliwy do zignorowania składnik ludzkiej egzystencji. Rzecz, obiekt doświadczenia zmysłowego, cielesnego, skupia na sobie uwagę, podlega działaniu i, stanowiąc cel uczuć, staje się przedmiotem zróżnicowanych gier kulturowych. W uogólnionej filozoficznej perspektywie cywilizacji zachodniej rzeczy–wistość – otaczający człowieka świat realności – pozostaje jednak swoistego rodzaju tajemnicą. To dzięki niej i w jej właśnie obliczu stawiamy podstawowe pytania epistemologiczne, dotyczące możliwości istnienia rzeczy, przedmiotów ludzkiego doświadczenia zmysłowego. Nie przypadkiem zmierzamy w tym miejscu do przypomnienia doprecyzowania, jakie poczyniono w filozofii nowożytnej. Oddzielenie noumenu – kantowskiej rzeczy samej w sobie, od fenomenu – przedmiotu pojawiającego się w obrębie naszego (ludzkiego) zmysłowego poznania świata stanowi perspektywę, która wytyczyła drogę kształtującej się nauce zachodniej. Perspektywie tej chcemy być wierni również przy odczytaniu tekstów składających się na poniższą książkę, gdyż – jak sądzimy – stanowi ona do dziś istotny fundament badań humanistycznych – badań nad ludzkimi, *ergo* kulturowymi sposobami porządkowania świata.

Dokonany przez Immanuela Kanta w *Krytyce czystego rozumu* przewrót kopernikański zakłada, jak wiadomo, aktywną rolę rozumu ludzkiego w procesie poznawczym. Rzeczy – przekonywał Kant – są nam dane nie takimi, jakimi są, gdyż poznanie zawsze kształtuje się przy współdziałaniu różnych władz duchowych: czasu i przestrzeni, jako apriorycznych form naoczności, wyobraźni – scalającej dane naoczności, kategorii intelektu, idei rozumu i władzy sądzenia. Taka perspektywa, roztoczona przez europejską filozofię nowożytną,

rozwijana i modyfikowana była przez kolejne pokolenia myślicieli. Zadawane w jej obrębie pytania: czy rzeczy mają podstawy do istnienia bez „oka, które patrzy” (Berkeleyowskie: *esse est percipi*), czy świat rzeczy może w ogóle istnieć bez człowieka i pytania odwrotne, kim jest człowiek w obliczu otaczającej go zjawiskowości świata, w uaktualnianych, współczesnych formach przybierać poczęły kształt o zabarwieniu lokalnym i relatywistycznym, a w każdym razie mniej uniwersalistycznym. Nie powinno więc dziwić, że ważne dziś stają się pytania o kulturową, synchronicznie, jak i diachronicznie ujmowaną zmienność pojęciowego „chwywania” rzeczy w ludzkich społecznościach – zmienność, której przejawy śledzić można również w wypowiedziach reprezentantów nauk humanistycznych. W tej perspektywie humanistyka rozumiana zaczyna być jako dziedzina kultury, a obserwacja dynamiki i kierunków zmian zachodzących w obrębie ferowanych przez nią orzeczeń otwiera możliwość śledzenia często złożonych i wielokierunkowych procesów składających się na antropologicznie ujmowaną historię cywilizacji zachodniej.

W humanistyce światowej od kilkunastu lat obserwujemy narastanie „nowego” zainteresowania światem przedmiotów, które powiązane jest – przynajmniej w obrębie niektórych wspólnot interpretacyjnych – z próbami odmiennego, często radykalnego redefiniowania utrwalonych tradycją perspektyw. Dlatego postawienie kwestii „materialności” w refleksji humanistycznej wydaje się być dziś szczególnie ważne. Pytanie o humanistyczny kształt jej konceptualizacji wprowadza nas bowiem ostatecznie w obszar dyskusji o tożsamości humanistyki, w problem i sposób wartościowania antropocentrycznych podstaw tej ostatniej.

Zagadnienia, jakie postawiliśmy przed autorami, inicjując powstanie niniejszego tomu obejmowały szerokie spektrum problemowe. Pytaliśmy między innymi o to, jak wypowiedzi przeszłych i dzisiejszych humanistów kreują współczesne wierzenia i praktyki naukowe skierowane na rzecz? Jakie style zachowań, wzorce działań oferują bądź narzucają głoszone koncepcje? Jaka jest historyczna dynamika przemian owych dyskursów i jakie są źródła akceptacji określonych stanowisk w danym czasie i miejscu? Pytaliśmy też, jakie napięcia występują między współistniejącymi, odmiennymi koncepcjami i w kontekście konfrontacji jakich wartości one się przejawiają? W jakich warunkach „zewnątrznych” formułowane są poszczególne

stanowiska wobec materialności? Interesowała nas również refleksja nad postaciami, jakie dzisiejszy „zwrot ku rzeczom” przyjmuje w różnych obszarach współczesnej humanistyki. (Pod względem konceptualnym rytm przemian toczących się w łonie poszczególnych dyscyplin rzadko jest bowiem jednolity czy współbieżny).

Mamy nadzieję, że odpowiedzi na postawione wyżej kwestie znajdzie Czytelnik zarówno podczas „rzadkiej” jak i „gęstej” lektury przedkładanego tomu. Zgodnie z tradycją publikacji sygnowanych znakiem *Colloquia Humaniorum* zachęcamy przy tym nie tylko do literalnej recepcji tekstów, ale również do traktowania prezentowanych niżej głosów jako kulturowo uwarunkowanych świadectw kondycji rodzimej humanistyki. Ta zaś, jak mniemamy w świetle zgromadzonych wypowiedzi, nie jest zła. Świadczy o tym choćby pluralizm interpretacyjny, jaki wyłania się z prezentowanych niżej tekstów. Przeświadczeni przy tym jesteśmy, że opowiadanie się poszczególnych autorów za określonymi sądami i racjonalne na ich rzecz argumentowanie nie musi być konieczne odczytywane jako znak toczących się w nauce „wojen kulturowych”. Wolimy raczej widzieć w tym fakcie świadectwo żywotności myślenia humanistycznego w Polsce – żywotności mierzonej zdolnością, chęcią i potrzebą dyskusji nad rodzącymi się nieustannie problemami współczesnego świata nauki. W tym kontekście przywołajmy na koniec słowa jednego z intelektualnych mistrzów współczesnych „koneserów zróżnicowania”, Clifforda Geertza, który pisał: „w kontekście tego, co było niegdyś możliwe i co może być teraz przedmiotem pragnień, suwerenny charakter swojskiego zubaża wszystkich; w tej mierze, w jakiej ta sytuacja ma przyszłość, nasza przyszłość przedstawia się ponuro. Nie chodzi o to, że musimy się pokochać lub umrzeć [...]. Rzecz polega na tym, że musimy się nawzajem poznać i żyć z tą wiedzą lub tkwić w Becketowskim świecie kolidujących monologów”.

J. Kowalewski, W. Piasek, M. Śliwa

Toruń–Olsztyn, sierpień 2008

